

Historielagets Kalender 2017

Gjersjøelva Kulturparken

OPPEGÅRD
HISTORIELAG

Gjersjøelva – Kulturparken

Etter Svartedauen var Oppegård et grisgrendt strøk med bare 2-300 innbyggere på 30 km², hvorav de aller fleste bodde på Svartskog. Gjennomfartsveier, 15-20 gårder og Gjersjøelva er de viktigste minnene om de siste 500 årene i kommunen vår.

Gjersjøelva har vært tema for kalenderen to ganger tidligere, i 1993 og 2005. Når vi velger den som tema nok en gang, er det ikke minst for å vise resultatene av mange års innsats fra alle ildsjelene.

I tillegg til ruinene fra gamle dagers stordrift, er det kommet en oppgangssag og en kornmølle. Fra Follo museum er det lånt ut en lokomobil med mulighet for tilkobling av sag. Og fra området med sager og møller er anlagt en tursti på østsiden av elva opp til Hvitebjørnveien, med bilder som viser hvordan området ble brukt tidligere.

Langbygningen, en tidligere arbeiderbolig, er blitt et levende museum hvor hverdagslivet i gamle dager vises.

Selv om elva dels var tørr om sommeren og hyppig ble brukt som søppelplass, greide stammer av laks og sjøørret å overleve. Reguleringskrav og stor innsats fra Oppegård Jeger- og Fiskerforening har gjeneskapt en frisk elv hvor det er registrert laks på opptil 9 kg.

Gjersjøelva fra Nydammen til utløpet er blitt en sammenhengende park med så vel kultur- som naturopplevelser.

Kalenderen for 2017 er i større grad enn vanlig et prosjekt som nesten hele styret i historielaget har deltatt i, videre har Harald Lundstedt og Marita Huseby skaffet stoff og gitt gode råd.

Med vennlig hilsen

Finn E. Edvardsen

Redaktør for kalenderen for 2017

E-post: finn.e.edvardsen@gmail.com

Takk for støtten!

Alt-Mann

Fløisbonnveien 30, 1412 Sofiemyr

Tlf. 480 09 000

E-post: post@alt-mann.no

EXPON, Skivn. 84, 1410 Kolbotn

Tlf. 66 80 81 91 • 901 17 617

E-post: espen@expon.no

Fargerike Kolbotn Interiørservice

Landerudsenteret, Sofiemyr

Tlf. 66 80 80 20

E-post: kolbotninterior@epost.no

...vi sender dine blomster...

Tårnåsen senter, Valhallaveien 70

www.fruenefryd.no • Tlf: 66 99 15 60

Gjersjøen Antirust

Rosenholmvn. 47, 1414 Trollåsen

Tlf. 66 80 01 29

www.gjersoenantirust.no

Jernia Kolbotn Sentrum/Torg

Sentrum: 66 81 09 10

Torget: 66 80 39 50

E-post: kolbotn@jernia.no

www.facebook.com/jerniakolbotn

Kolbotn Gull og Sølv

Skivn. 57, Kolbotn,

Tlf. 66 80 75 20

E-post: tt@kolbotngull.no

Postboks 258, 1411 Kolbotn

Sentrumbygget, Kolbotnvn. 7

Tlf. 66 80 24 80

www.kvernaas.no

Larmerud Rørservice A/S

Postboks 665, 1411 Kolbotn

Sofiemyrvn. 6

Tlf. 66 89 29 00

www.larmerud.no

En hilsen fra Historielagets leder

I disse digitale tider hvor stort sett alle har det de trenger på mobiltelefonen, er det fortsatt mange som setter pris på å kunne ha en slik papirutgave for hånden. Historielagets kalender har gjennom mange år vært den eneste trykte kilden om Oppegårds historie som årlig blir utgitt.

Jeg tror at også årets kalendere kan benyttes til mangt og mye. Først av alt kan den henges på veggen, hvor hele familien kan føre opp sine aktiviteter. Ved aktiv bruk kan man unngå dobbeltbookinger i en ellers travel hverdag. Kalenderen i år består av tekst mange flotte bilder som beskriver både arbeid, verktøy og dagliglivet her i Oppegårdbygda i gamledager. Historielagets håp er at mange barn og unge og selvsagt voksne blir nysgjerrig på temaene og vil utforske disse nærmere. Selv har jeg i mange år hatt gleden av å sende kalenderen til familie og venner i julegave. Det har alltid vært en suksess.

Årets kalender tar for seg virksomheten i Gjersjøelva. Det er rart å tenke på at det kun er gårdene Vassbonn og Hvitebjørn som ga levebrød til store deler av bygdas befolkning gjennom 450 år. Det var kun disse gårdene som satt med fallrettighetene i Gjersjøelva. Fossekraften var helt nødvendig for drift av sager og møller og derved all skogsdrift.

Til slutt vil jeg gi en stor honnør til Kalendergruppa ved Finn Edvardsen, Siri Iversen, Marianne Bonde Hansen, Egil Wenger og Severin Breivik som har jobbet hardt for å få kalenderen i havn i år også.

Så håper jeg at dere alle får stor glede av Historielagets kalender for 2017, og gjerne oppbevarer den som oppslagsverk for ettertiden.

Med vennlig hilsen
Steinar Karlsrud, styreleder

Lunch og Catering, Kolbotn

Nye lokaler i Skiveien 75
Tlf. 66 99 20 20
www.lunch-catering.no

Nordea Bank, Kolbotn

Tlf: 06 001 Kolbotnveien 25
E-post: kolbotn@nordea.no
www.nordea.no

Oppegård
kommune

www.oppegard.kommune.no

Avdeling Follo
Sætreskogvn. 4, 1415 Oppegård
Tlf. 66 99 16 99
www.stormelegtro.no

Tanum Bokhandel

Tlf. 67 49 04 50
Kolbotn Torg 10-21 (9-18)
www.tanumbokhandel.no

OPPEGÅRD HISTORIELAG

Bli medlem i Oppegård Historielag

Bruk vedlagt giro eller send en e-post til:

post@oppegard-historielag.org

Se også vår hjemmeside:

www.oppegard-historielag.org

Vårt formål er å vekke interesse og forståelse for historien knyttet til området som nå er Oppegård kommune. Laget arbeider for å utbre kjennskap til vår kulturarv og verne kulturminner av alle slag.

Som medlem får du:

- Historielagets kalender
- Follominne
- Vårt medlemsblad to ganger i året med stoff om tidligere tider i Oppegård. Bladet gir også informasjon om møter og turer vi arrangerer

Kulturparken

Gjersjøelva er ikke en del av Oppegård som innbyggerne ser eller tenker på daglig, men særlig i strykene er det dammer og grunnmurer etter nær 500 år industrihistorie. Opp gjennom århundrene utviklet industrien og samfunnet rundt seg, noe vi heldigvis har tallrike minner om. Det er en historie om opp- og nedgangstider, om fremsynte eiere og ødeleggende konflikter, om slit på husmannsplasser, i skogen og i arbeid på sager og møller. Hele tiden var det vassdraget som var forutsetningen for virksomheten.

Gjersjøen er med sine 2,6 kvadratkilometer flate den største innsjøen i Follo. Nedslagsfeltet omfatter nordre Follo, hovedsakelig Ski og Oppegård kommuner, men også fra Ås og Oslo (så vidt) kommer det vann. De største bidragsyterne er i syd med Dalsbekken fra jordbruksområder i Ski, Sætrebekken fra Tusse og skogene østenfor og Greverudbekken fra Snipa og Grytetjern. Ved Ringnes kommer Vassflobekken fra Ås. I nord kommer Kantorbekken fra Kolbotnvannet som i hovedsak fylles av bekker fra myrer i nærheten. Nedslagsfeltet dekker vel 85 kvadratkilometer eller vel det dobbelte av Oppegårds areal.

Topografien har sørget for at kun et fåtall bosteder har strandlinje, men sjøen har gjennom århundrene hatt stor betydning for folk i området. Den har hatt vintervei på isen og flåter eller båter om sommeren for kirkeveien fra

Greverud til Svartskog. Fløting av tømmer foregikk i århundrer, og enda lenger har fisket hatt betydning for kostholdet. Edelfisk har det vært lite av, men når nøden var stor måtte en ta til takke med mort også. Slorene i syd ga årlig tilskudd til dyrefor. I en 50 års periode rundt forrige hundreårs skifte var skjæring, lagring og salg av is fra Gjersjøen en betydelig næring. Isbingen ved Sandvad sto til ut på 1950-tallet.

Etter interkommunal krangel i Follo om drikkevannsforsyning endte Gjersjøen opp som vannkilde for Oppegård og deler av Ås. Ellers er det fritidssystemene som har overtatt, med bading og fiske.

Gjersjøelva med en lengde på 2,5 km og en fallhøyde på 40 meter, må være blant landets korteste elver. Den var i sin tid fiskerik med sjøørret og laks. Mye viktigere var imidlertid vannkraften og kontakten til sjøfart. Allerede tidlig på 1500-tallet ble den første oppgangssagen tatt i bruk og eksport av trelast fikk et stort løft. Den gang var det få sager i landet, så innenlands omsetning var også betydelig. Det førte til flere sager i elva, og de ble bedre etter hvert som materialer og teknikk ble utviklet.

Senere ble det i tillegg kornmøller, krumtmølle, elektrisitetsverk og høvleri langs elva. Omfanget av virksomheten svingte gjennom århundrene, så vel på grunn av marke-

Overløp og reguleringsluke styrer vannmengden både i elva og i Gjersjøen. Foto: TDA

dene som eiernes disposisjoner. På det meste ga bruket arbeid til over 250 personer. Moderne kraftforsyning eliminerte fordelen av egen vannkraft, og i 1951 ble driften avviklet.

En stor brann i 1955 ødela de gjenværende driftsbygningene og en stor arbeiderbolig. Øvrige bygninger ble spart, og de ble brukt videre, det meste var boliger og E-verkbygget ble bilverksted. I stor utstrekning ble minnene etter industrien overlatt til tidens tann.

Veien frem til dagens anlegg med museumsbygg, gjen-skapte sager og mølle, turstier, samt en levedyktig fiskeelv har vært lang og sikkert kronglete for de involverte. Kortversjonen kan være historien om fiskerforeningen som lagde industrimuseum. Virkeligheten er langt mer omfattende

Frem mot 1990 var det liten eller ingen vannføring i Gjersjøelva om sommeren. Deler av elveløpet ble brukt av folk som kvittet seg med søppel, så det var ikke mange som så for seg en levedyktig fiskeelv her.

Heldigvis var det noen. Fiskekonsulenten for Oslo og Akershus foreslo for Oppegård Jeger- og Fiskerforening (OJFF) at foreningen skulle opparbeide elva til fiskeelv. I så fall kunne man regne med støtte fra Fylkesmannens miljøvernnavdeling. Dette tilbudet stilte OJFF seg positivt til.

Hovedutvalget for teknikk og miljø i Oppegård kommune vedtok i 1991 en prøveordning som fastsatte minstevannføringen i elva til 100 liter pr sekund.

Grunneieren, Fred Hallager Juul, hadde hele tiden stilt

seg positivt til planene som ble lagt for hans eiendom.

Oppegård historielag var nettopp stiftet og deltok i en befaring langs elva. Da ble det klart at utvikling av elva til fiskeelv måtte koordineres med en innsats for kulturminnene langs den. Disse var allerede ansett verneverdig. Imidlertid var terrenget til dels gjengrodd, og sammenhengen i området langt fra klart.

En gruppe av frivillige organisasjoner og enkeltpersoner gikk sammen om Gjersjøelvprosjektet. Det var Oppegård Jeger- og Fiskerforening, Oppegård historielag, Oppegård Båtforening, Naturvernforbundet i Oppegård og grunneier Fred Hallager Juul. I 1992 kom også Oppegård kommune med i prosjektet, da det ble utarbeidet en samarbeidsavtale mellom organisasjonene, grunneierne og kommunen. Gjersjøelvdalen ble båndlagt i kommuneplanen som et spesialområde for vern av vassdrag, kulturminner og natur.

Virksomheten i Gjersjøelvdalen kan deles i tre epoker, nemlig:

I	Oppbygging og drift av industri	(1529-1951)
II	Stagnasjon og forfall	(1951-1990)
III	Nyutvikling (museum)	(1990- d.d.)

Eierne av industrivirksomheten hadde mange gårder og mye skog i Oppegård, Aker, Ski og Enebakk. Først fikk eiendommen navnet Hvitebjørnsgodset, senere Ljansgodset og endelig Ljansbruket. Mange har de senere årene skrevet om hele eller deler av virksomheten. Det har gjerne blitt historien om de menn og kvinner, for det var

Nydammen ved Gamle Mossevei, nord bygrensen heter veien Ljansbrukeveien. Foto: TDA

også sterke kvinner blant eierne, som styrte utviklingen på godt og vondt. Vi har valgt å presentere historien kronologisk, også for å vise hvordan ny teknologi ga industrien både fordeler og ulemper. Den viser også at utviklingen gikk langsomt den første tiden.

- 1529 Første oppgangssag i elva, blant de aller første i Norge. Sagesong ca 32 uker.
- 1602 Nå nevnes to sager i elva. Fundamentene står fortsatt (Norges eldste).
- 1749 Eier søkte om og fikk rett til å oppføre en kruttmølle for produksjon av krutt, en farlig virksomhet. Denne ga navn til både en ås og en plass der mølleren bodde.
- Ca 1750 Teknisk utvikling, tynnere sagblad festet i jernramme, opptil åtte sagblad
- 1759 Første eksplosjon i kruttmølla, personskader og muligens et dødsfall.
- 1760 Ny eksplosjon, to arbeidere omkom. Det ble produsert 10-15 tonn krutt i året.
- 1828 Leveranse av et par kvernsteiner til kornmølle fra Grefsen til Ljansbruket er omtalt. Tidlig var dettre kverner i Gjersjøelva, trolig for gårder på Svartskog som manglet egne kverner. Ellers var det vanlig med gårdskverner hvor det var nok vann i bekker og elver. Det er ruiner etter kornmølle i Sætrebekken ved Haugbro.

- 1828 Det nevnes fire sager i Gjersjøelva.
- 1845 Den første lokomobil med sag kom til Norge, den var dampdrevet og flyttbar. Siden den var uavhengig av vannkraft, kunne den brukes hele året. Ljansbruket hadde opptil 16 slike i drift i skoger de hadde skaffet seg rundt på Østlandet.
- 1850 Fire arbeiderboliger i rekke ble oppført (Langbygningen).
- 1869 Ny eksplosjon ødela kruttmølla, en ble drept og en alvorlig forbrant. Nå ble mølla ikke bygget opp igjen.

Tømmer klart til utskipping til Hurum, 1965. Foto: DM

Juvel nord for Kruttmølleplass. Turstien følger elva opp til en laksetrapp. Foto: TDA

Et utvalg av tøy og tekstiler fra tidlig 1900-tall. Foto: SI

Harald Lundstedt informerer om Gurisaga. Foto: EW

E-verksbygningen, senere bilverksted. Elva var demmet opp ved Kruttmølleplass. Foto: DM

1881 Langbygningen ble bygd på med en etasje og hadde nå åtte leiligheter. 1884 Fridtjof Ingier overtok Ljansbruket som fortsatt hadde fire sager med seks blad, og to kornmøller med en produksjon på 500 tonn årlig, 160 tonn i øvre og 340 tonn i nedre. 1900 Den første lokomobilsaga kommer til Ljansbruket, ga arbeid til 10-15 mann. 1901 Det anskaffes nok en lokomobilsag, denne kan «brukes overalt». 1907 Et år som markerer overgang til en ny tid. Den siste vannsagen blir nedlagt, etter 400 år er det slutt på vandrevne sager. Samme år kom det første kraftverket med en turbin som ga strøm til sagen og lys til arbeidet, senere også til hele Stubljan. 1912 Høvleriet ble tatt i bruk, også dette med strøm fra kraftverket. 1913 Kornmøllene ble nedlagt, da den nedre – og største – måtte vike plassen for bygging av det nye kraftverket. 1915 Det opprinnelige kraftverket ble for lite og et nytt ble bygget ved Øvre fall. Bygget står fortsatt og har vært benyttet til bilverksted i en årrekke. 1932 Høvleriet ble lagt ned, bygningen ble senere leid ut.	1937 Johanne Ingier dør, skifteretten overtar. Dette skyldtes kompleksiteten i boet med store eiendommer og mange arvinger. 1951 All produksjon av trelast avvikles. 1955 En stor brann la høvleriet og en arbeiderbolig i ruiner. Elektrisitetsverket blir nedlagt Ljansbruket var i flere hundre år den største arbeidsgiveren i distriktet. På selve bruket var det sager og møller som trengte folk, det samme gjorde hogst og transport av tømmer til sagene. I en tid med ingen eller få tekniske hjelpemidler var manuelt arbeid avgjørende. Eierne av Ljansbruket eide også et stort antall gårder og husmannsplasser som ga bopel og arbeid til mange familier. Med husmannsplassen fulgte også pliktarbeid på bruket. I tillegg var det tømmerhogst og transport av tømmer ut av skogen og til sagene. Det var også arbeidsfolk med andre yrker som bodde på Ljansbruket med sine familier. Det var skomaker, salmaker, smed og etter hvert et snekkerverksted Etter nedleggelse og brann var området preget av forfall i flere tiår. Mange fant det opportunt å kvitte seg med søppel der, i elva eller på land. Det var jo i en tid da offentlig renovasjon i beste fall var henting av avfall fra søppelkasser.

Flatvev. Foto: SI

Skinnet av den siste bjørnen som ble skutt i Oppegård, tilhører Follo Museum. Foto: SI

- 1881 Langbygningen ble bygd på med en etasje og hadde nå åtte leiligheter.
- 1884 Fridtjof Ingier overtok Ljansbruket som fortsatt hadde fire sager med seks blad, og to kornmøller med en produksjon på 500 tonn årlig, 160 tonn i øvre og 340 tonn i nedre.
- 1900 Den første lokomobilsaga kommer til Ljansbruket, ga arbeid til 10-15 mann.
- 1901 Det anskaffes nok en lokomobilsag, denne kan «brukes overalt».
- 1907 Et år som markerer overgang til en ny tid. Den siste vannsagen blir lagt, etter 400 år er det slutt på vandrevne sager. Samme år kom det første kraftverket med en turbin som ga strøm til sagen og lys til arbeidet, senere også til hele Stubljan.
- 1912 Høvleriet ble tatt i bruk, også dette med strøm fra kraftverket.
- 1913 Kornmøllene ble nedlagt, da den nedre – og største – måtte vike plassen for bygging av det nye kraftverket.
- 1915 Det opprinnelige kraftverket ble for lite og et nytt ble bygget ved Øvre fall. Bygget står fortsatt og har vært benyttet til bilverksted i en årrekke.
- 1932 Høvleriet ble lagt ned, bygningen ble senere leid ut.
- 1937 Johanne Ingier dør, skifteretten overtar. Dette skyldtes kompleksiteten i boet med store eiendommer og mange arvinger.
- 1951 All produksjon av trelast avvikles.
- 1955 En stor brann la høvleriet og en arbeiderbolig i ruiner. Elektrisitetsverket blir nedlagt

Ljansbruket var i flere hundre år den største arbeidsgiveren i distriktet. På selve bruket var det sager og møller som trengte folk, det samme gjorde hogst og transport av tømmer til sagene. I en tid med ingen eller få tekniske hjelpemidler var manuelt arbeid avgjørende. Eierne av Ljansbruket eide også et stort antall gårder og husmannsplasser som ga bopel og arbeid til mange familier. Med husmannsplassen fulgte også pliktarbeid på bruket. I tillegg var det tømmerhogst og transport av tømmer ut av skogen og til sagene.

Det var også arbeidsfolk med andre yrker som bodde på Ljansbruket med sine familier. Det var skomaker, salmaker, smed og etter hvert et snekkerverksted

Etter nedleggelse og brann var området preget av forfall i flere tiår. Mange fant det opportunt å kvitte seg med søppel der, i elva eller på land. Det var jo i en tid da offentlig renovasjon i beste fall var henting av avfall fra søppelkasser.

En tid ble området ved utløpet benyttet av Norske skog til lagring av tømmer som ble lastet på lektere og transportert til papirfabrikken på Hurum. Oppegård båtforening startet i 1980 også sin etablering av marina og opplagsplass for medlemmenes båter. Dette var aktiviteter som skapte noe liv i området, men uten bånd til tidligere virksomhet.

Gjennom arbeidet til Oppegård natur- og kulturpark er det ryddet opp i elveløpet og gjenskapt deler av tidligere industri. I 2002 kom oppgangssaga, en operativ sag som skjærer plank like godt som før. I 2015 sto kornmølla klar til maling av mel, og i 2016 ble en lokomobil med sag satt opp i området.

Stor vannføring ved øvre fall. Foto: EW

Beveren trives i Oreskogen ved Langstrøm. Foto: TDA

Eieren Fred Hallager Juul, 93 år og levende opptatt utviklingen langs elva. Foto: Yana Stubberudlien

På østsiden av elva, fra Gurisaga opp til Hvitebjørnsveien, er det etablert en sti i oreskogen. Her er det god informasjon underveis om det som en gang var. Slik skogen står i dag er det vanskelig å forestille seg at her var det lagret plank over alt. Over området står Langbygningen som fra 1850 i over 100 år rommet opprinnelig fire leiligheter. Etter påbygging i 1881 ble antall arbeiderleiligheter doblet til åtte. De siste leietakerne flyttet ut rundt 1990.

I bygningen er gjenskapt leiligheter og rom som viser hvordan folk bodde, og ikke minst hva de hadde av utstyr å greie seg med. Det er kommet gaver fra interesserte personer (etterkommere av siste eier, samarbeidende museer), slik at det fremstår et mangfold som neppe var til stede tidligere.

Selv om det står flere organisasjoner bak arbeidet som er utført i regi av Gjersjøelva natur- og Kulturpark, ville ikke resultatet blitt så vellykket uten innsatsen til fire ildsjeler. Det er:

- ◆ Harald Lundstedt som ledet OJFF da alt startet og har vært primus motor hele veien. For dette arbeidet er han blitt tildelt både Gjertrudprisen fra Akershus kulturvernråd og Frivillighetsprisen av Oppegård kommune.
- ◆ Guri Vallevik Håbjørg som førte prosjektet frem gjennom kommunale instanser, som takk for innsatsen blir oppgangssaga kalt Gurisaga.
- ◆ Fred Hallager Juul, grunneieren som har stilt kunnskap, arealer og bygninger til disposisjon for GNK. Han har i tillegg bidratt med midler og lar verdifulle gjenstander fra svunne tider skape riktig tidskoloritt i Langbygningen.
- ◆ Marita Huseby som har ledet innredningen av Langbygningen slik at den forteller levende om hvordan folk bodde tidligere, og hva de hadde av klær, utstyr og verktøy å klare seg med. Med stor rett blir Langbygningen også kalt Maritas lokalhistoriske museum.

Kakkelovn fra 1700-tallet. Foto: SI

Kilder og bilder

I tillegg til kalendergruppens samlede kunnskap om temaet, har vi med stor glede benyttet opplysninger fra:

Harald Lundstedts notater

Kulturminner i Gjersjøelva, av Ragnhild Grøndahl

Krogness

Marita Huseby

Trygve Solstad

Harris intervju med Even Evensen og Ingemar Johansen

Etter bildeteksten har vi av plasshensyn angitt fotograf og/eller eier av bildene med initialer. Her følger fullt navn på person eller institusjon:

DM	Digitalt Museum
OB	Oppegård Bibliotek
SI	Siri Rutledal Iversen
TDA	Tom Dale Andersen
SK	Steinar Karlsrud
EW	Egil Wenger
MH	Marita Huseby
SB	Severin Breivik

I noen få tilfeller kjenner vi ikke hvem som eier bildet, da har vi unnlatt å skrive noe. Men om noen vet mer enn oss, hører vi gjerne om det.

Elva og ruinene

Gjersjøelva var grunnlaget for all virksomhet som ble drevet langs den i over 400 år. Vi leser om den første oppgangssaga som kom i drift før år 1530, og egen strømproduksjon basert på vann fra elva pågikk helt til 1955.

Det er en kort elv det er snakk om, bare rundt 2,5 kilometer fra utløpet av Gjersjøen til havet, her representert ved Bunnefjorden. Fallrettighetene her, kombinert med skog og fremsynte eiere var avgjørende for utviklingen. Gjennom årene har det vært bygd demninger og fundamenter i og langs elva, restene ser vi tydelig mange steder fortsatt. De forskjellige delene av elva har fått navn som er selvforklarende.

Det har også vært gjennomført tiltak i nyere tid, først og fremst reguleringsdammen rett nedenfor Gjersjø bru. Med overløp og luke holder den vannstanden i Gjersjøen på maksimalt 40 moh, samtidig som det sikres en minste vannføring i elva på 100 liter i sekundet. Etter noen hundre meter i sitt opprinnelige leie, renner elva ut i Nydammen som fremstår som et langt tjern langs Gamle Mossevei. Oppdemningen her ble gjort for å sikre vann til kraft-

Laksetrapp i tunnel ved Gurisaga (oppgangssaga). Foto: TDA

stasjonen lenger ned. Rundt 1970 ble vannstanden redusert for å forenkle bygging av brokar for E18. Etter det er tidligere vannstand ikke gjenopprettet.

Deretter kommer Øvre fall med et stort antall ruiner. Her lå Øvresaga, Øvre Ljan mølle og Nedre Ljan mølle, de siste var kornmøller. I tillegg har det vært tømmerrenner og turbinrør til kraftstasjon, samt brukar for veien opp til Vassbonn. På sletta

etter stryken står fortsatt bygningen for kraftstasjonen som forsynte Ljansbruket med strøm. For å gi plass til denne bleedre mølle revet. Siden midten av 60-tallet har familien Strøm drevet bilverksted her.

Så flyter elva rolig, nå gjennom en tett oreskog. Det gamle navnet Langstrøm forteller sitt om området. Her var det husmannsplass under Li gård,

Fundamenter for vannrør fra Nydammen til turbinen i kraftverket. Foto: TDA

Januar 2017

senere lagringsplass for trelast fra sagene. Bildene fra dette området viser tydelig hvilket omfang det var på virksomheten. Rett før strykene i Nedre fall ligger Kruttmølleplass, i sin tid bolig for kruttmøllemeister og bøkker (tønne-maker).

I Nedre fall var det kruttmølle øverst, fulgt av Mellom-saga og Nedresaga. I dette området lå høyst sannsynlig den første oppgangssaga. Her er vi i museumsområdet med gjenoppbygd sag, kvern og en lokomobil. Lenger ned er det sti opp til Langbygningen med minner fra livet i området før i tiden. Midtveis opp lå det ei ile som var nærmeste vannkilde for de som bodde i området.

Deretter flyter elva rolig ut i Bunneforden. Det slette området ble brukt til lagring av trelast, i påvente av å bli lastet om bord på havgående skuter. Den korte avstanden til dypvannskai var utvilsomt en stor fordel for virksomheten.

Dammer, avfall fra sager og møller, samt høyst variabel vannføring hadde negativ innvirkning på fisket i elva.

Elva ovenfor Kruttmølleplass. Foto: SI

UKE	MANDAG	TIRSDAG	ONSDAG	TORS DAG	FREDAG	LØRDAG	SØNDAG
52							1 Nyttårsdag
1	2	3	4	5 	6	7	8
2	9	10	11	12 	13	14	15
3	16	17	18	19 	20	21	22
4	23	24	25	26	27	28 Prinsesse Ingrid Alexandra	29
5	30	31					

Tømmer og trelast

Fra 1500-tallet var trelasthandel Norges viktigste eksportnæring, både tømmer og plank hadde mange bruksområder. Tømmeret gikk mest til pillarer under hus som ble bygd i områder med høy grunnvannsstand. Rådhuset i Amsterdam skal stå på 13 600 norske tømmerstokker. I følge tidligere tiders utsagn skal også store deler av Gamlebyen der stå på norsk tømmer. Omfanget av eksporten beskrives godt med tall fra 1640, da gikk det over 1500 skipslaster med rundt 1 million kubikkmeter tømmer fra Norge.

Kongen var alltid på jakt etter økte inntekter, så trelasteksporten ble jevnlig pålagt større avgifter. Fra 1545 ble det bestemt at kongen skulle ha inntekten av hvert tiende bord som ble solgt. I 1563 ble det innført skatt på alle sagene, en skatt som økte med årene og førte til nedleggelse av mange sager. Med tiden ble det bestemt at bare «besteborgere» fikk drive handel med trelast, et såkalt byprivilegium.

Eksporten av tømmer og trelast hadde ført til at store skogeiendommer var blitt snauhogd for å oppnå større inntekter. Dette førte til at det i 1662 ble innført begrensninger, et kvantum, på hvor mye de enkelte sogene fikk

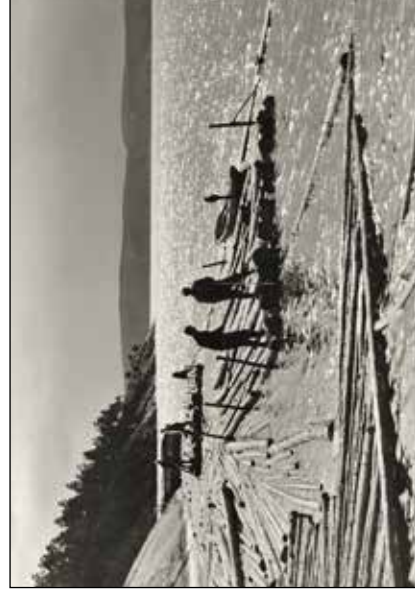
Trelast klar for utskipning. Foto: OHL

produsere årlig, derav begrepet kvantumssager.

Oppgangssagene ble tatt i bruk i Sverige midt på 1400-tallet, til Norge kom den første i Moss rett etter hundreårsskiftet. Starten på industrivirksomheten langs Gjersjøelva er knyttet til oppgangssaga som ble montert der på 1520-tallet. Eksakt når det skjedd vet vi ikke, men makeskiftebrevet fra 1529 hvor Henrik Krummedike på Hvitebjørn bytter til seg Vassbonn sier noe. Her blir det nevnt en sagfoss og en sagmølle som tilhørte Vassbonn og var anlagt «paa de Stroem som løber millom baade Ødegaardene». Sagmøllen var neppe oppført det året, men den var sikkert ikke mange år gammel heller.

I 1688 var sagbruket i Gjersjøelva det nest største i Aker, med rett til årlig skurd på 28 700 bord. Slike rettigheter var det vanskelig å kontrollere, så tildelt kvantum må man nok se som et minimum, eller en grense for de helt ærlige. Denne ordningen varte i over 100 år, helt fri ble trelasthandelen først i 1860.

Tilgang på tømmer var avgjørende for lønnsom utnyttelse av sogene. Sikreste måten å skaffe seg

Fløting av tømmer fra Kristiania (?). Foto: OB

dette på var å kjøpe opp nærliggende gårder, noe eierne av Ljansbruket gjorde jevnlig. På det meste eide de nær 40 gårder, hvor jordveien ble dyrket av forpaktere (tidligere omtalt som leilendinger), men de måtte også arbeide i skogen eller på sagbruket i følge forpaktningskontrakten.

Mye bedre enn hest, men puslete i forhold til dagens tømmertransport. Foto: DM

Februar 2017

Med jernbanen kom muligheten til å kjøpe tømmer fra helt nye områder. Fra Østerdalen ble tømmeret sendt til Kristiania hvor det ble lagt i sjøen og slept til sagbrukene. Når så lokomobilene ble tatt i bruk, var man ikke lenger avhengig av vannkraft til å få skåret plank. Nødvendigheten av å ha sagbruket ved en elv forsvant.

Elva nær oset. Foto: DM

Trallespor frem til skutesisiden. Foto: DM

UKE	MANDAG	TIRSDAG	ONSDAG	TORSDAG	FREDAG	LØRDAG	SØNDAG
5			1	2	3	4	5
6	6	7	8	9	10	11	12
7	13	14	15	16	17	18	19
8	20	21	22	23	24	25	26
9	27	28					Fastelavn

Eierne og det de eide

Ljansbrukets historie startet med den danske lensherre Krummedikes kjøp av Hvitebjørn gård i 1529. Umiddelbart etter starten ble Vassbonn gård kjøpt opp. Markante eiere deretter var Hans Pedersøn Litle, som bygde enda en sag, og Gunde Lange, som kjøpte gårdene Kullebunden, Ormerud og Ekornrud.

Ca. 1670 kom Peder Pedersøn Müller inn som eier. Han kjøpte nye gårder i Aker, Ås, Ski og Nesodden, og til og med i Asker, Skedsmo og Nes kjøpte han gårder. I 1694 giftet han seg til Stubljan. Eiendommene hadde hittil vært kjent som Hvitebjørngodset, men ble nå etterhvert kalt Ljansgodset.

Senere eiere var Peder Holter og madame Maren Juel (eier 1786 – 1799). Maren Juul var gift 3 ganger, først med Peder Holter. Hun fikk aldri arvinger. I hennes siste tid var Ljansbruket del av en enda større eiendom, Hafslund og Borregaard. Hun bodde selv, sammen med ektemannen, på Hafslund hovedgård.

Hvitebjørn gård i dag. Oppegård kommune er eier. Foto: EW

Fra starten av og fram til år 1799 hadde det vært 15 - 20 forskjellige eiere, i kortere perioder var både kirken og Kronen eiere. Madame Maren Juel solgte bruket til sin broddatter og hennes mann Lars Ingier. Deretter var det bare én eier, Ingierfamilien.

Bruket har opp gjennom årene, særlig i glansperioden på slutten av 1800 – tallet, vært eier av alle gårdene i Oppegård, unntatt Sætre i sør-øst og Sjødal lengst i sørvest. Dette inkluderte også Fløysbonn gård, som lå i Aker herred fram til 1947, og Nøstvedt gård i Ås.

Eiendommene omfattet også tiliggende husmannsplasser, hvorav 2 plasser lå i selve elvedalen, Kruttmølleplass – hvor bygningene fortsatt står - og Langstrøm, som er helt borte. I tillegg eide de 8 – 10 arbeiderboliger, og industrianleggene i Gjersjøelva, sager, møller, korn tørke, kuttverk, kraftverk og høvleri. Deler av driften er behandlet særskilt andre steder i kalenderen.

Mot slutten av sin virksomhetstid, bygde Ljansbruket Ingierstrand Bad, som i 1937 ble solgt til Oslo kommune, og Gjersjøviken camping.

Siste eiere, familien Ingier ca. 1890. Sentralt i bildet, med grå hatt: Helle Ingier, til høyre for ham, Thea. Til venstre i midten, Johanne, og bak henne med svart hatt og bart, Frithjof Ingier. Foto: DM

Vassbonn gård, tidlig 1900-tall. Gårdsanlegget er borte i dag. Foto: DM

Mars 2017

UKE	MANDAG	TIRSDAG	ONSDAG	TORS DAG	FREDAG	LØRDAG	SØNDAG
9			1 ☉	2	3	4	5 ☾
10	6	7	8	9	10	11	12 ○
11	13	14	15	16	17	18	19
12	20 ☉	21	22	23	24	25	26
	Vårjevndøgn						Sommertid
13	27	28 ●	29	30	31		

Gjersjøelvens 4 eiere. Øverst Maren Juel. Fra venstre hennes tre ektemenn Marcus Gjøe Rosenkrantz, Peder Holter og Ole Christopher Wessel. Foto: SK

Oppegård kommune med nærmeste omegn, 1930-tallet. Grønn farge markerer Ljansbruks eiendommer. Foto: EW

Sagene

Fra starten i 1529 til utviklingen i 1937 var det alltid sagdrift på Ljansbruket. Det var først de siste 37 årene at det kom alternativ til drift basert på vannet i elva, nemlig med lokomobilene. Fortsatt er nok de fleste sagbrukene i Norge avhengig av vannkraft, men nå via elektrisitet.

Det var gårdene Vassbonn og Hvitebjørn som eide fallrettighetene i Gjersjøelva, og dermed ga levebrød til store deler av befolkningen i Oppegård gjennom fire århundrer. Handelen med trelast la grunnlaget for eiendommene som til slutt ble Ljansbruket.

Oppgangssaga var den første saga som gjorde det mulig å lage plank uten direkte håndkraft. Men som vi ser når Gurisaga kjører, mangler det ikke på tunge løft. Sagsesongen var ca 32 uker, avhengig av vanntilgang og is.

Fallhøyden fra Gjersjøen til fjorden ga plass til flere sager. I makeskiftet etter Hans Pederson Litle i 1602 nevnes to sager i elva, i ettertid kalt grunn-sager. Fundamentene etter disse står fremdeles i elva og er trolig Norges eldste sagfundamenter.

Lokomobil. Foto: TDA

Fra rundt 1750 festet man jernrammer i treframmene i oppgangssaga, slik at man kunne sage med flere sagblad samtidig.

Lars Ingier kjøpte Ljansbruket i 1799. Han var generalveimester for «Aggershus Stift», men også en dyktig driver av Ljansbruket. Etter hans død i 1828 nevnes for første gang fire sager med seks sagblader i elva. I tillegg er det opplysninger om kornmøller, krumtmølle og salpetermølle.

Moderniseringen av sagene fortsatte, det kom oppgangssager i stålrammer med opptil åtte sagblad, såkalte rammesager. Det kom også sirkelsager med

runde sagblad. Disse krevde imidlertid strøm fra turbiner, og Ljansbruket satte opp eget kraftverk i 1908, blant annet til sagbruket.

Fra midten av 1800-tallet kom de første lokomobilene. Dette var små dampmaskiner som via sin drivaksel og remmer kunne drive for eksempel sager, da ble de kalt lokomobilsager. De trengte ikke vann og kunne trekkes til egnet sted for saging, gjerne nær trefellingen.

Den første kom til Ljansbruket i 1900, den neste allerede året etter. Drift av lokomobilene og transport av tømmer til og plank fra den var arbeids-

Klargjøring til saging. Foto: SK

April 2017

krevende. De to sagene på Ljansbruket beskjeftiget til sammen 30-35 mann.

Gurisaga er en oppgangssag og har stått i Gjersjøelvasiden 2002, reist i regi av Gjersjølyprosjektet. Lokomobilen er utlånt fra Follo museum og ble montert i 2015. Sammen med fundamentene gir de et godt bilde av flere århundrer lang virksomhet.

Modell av saga laget av Ole Trygve Gleditsch. Foto: SI

Saga. Foto: SK

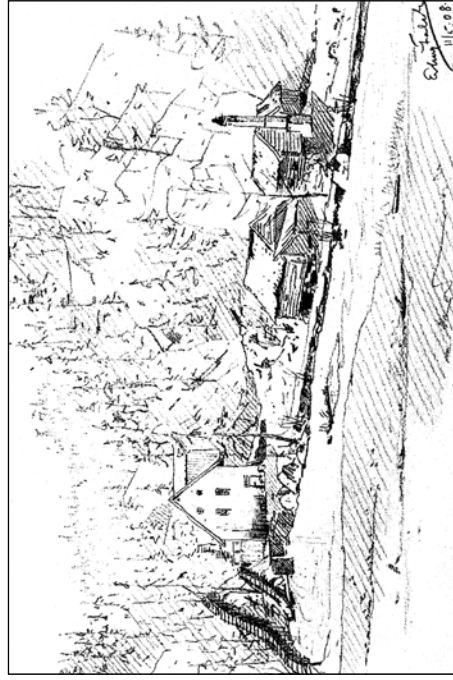
UKE	MANDAG	TIRSDAG	ONSDAG	TORS DAG	FREDAG	LØRDAG	SØNDAG
13						1	2
14	3 ●	4	5	6	7	8	9
15	10	11 ○	12	13	14	15	16
16	17	18	19 ○	Skjærtorsdag 20	Langfredag 21	Påskeaften 22	1. påskedag 23
17	24	25	26 ●	27 ●	28	29	30

Kornmøllene i Gjersjøelva

I Gjersjøelva lå det to kormøller i Øvre fall med 4 sett kvernsteiner, noe som ga stor kapasitet. 1885 malte de 2 møllene 500 tonn korn, fordelt med 160 tonn på Øvre Ljan mølle og 340 tonn på Nedre Ljan mølle. Om vi anslår en kornavling på 150 kg korn pr dekar først på 1900-tallet, tilsier det et kornareal på drøye 3.000 daa som sognet til, og ble kjørt til de 2 møllene. Dette indikerer at det kom bønder langveisfra med korn til møllene i Gjersjøelva.

Øvre Ljan mølle hadde et stort fallhjul/skohljul på 3 - 4 m i diameter. Dette gav via overføringer, vann nok til å betjene 4 kvernsteiner. Disse kvernsteinene hadde en betydelig størrelse. 2 nye kvernsteiner ble i 1828 levert fra Grefsen til denne mølla, og de malte 2 alen i diameter med tykkelse 7 - 8 tommer (hhv 1,25 m og 18 - 20 cm).

Ved Nedre Ljan mølle lå det litt unna selve mølla også en korn tørkebygning. Der ble kornet tørket ned til lagringssikkert vanninnhold og deretter malt til mel.

Ljans nedre mølle og korn tørke ved Gjersjøelva.
Tegning Erling Falch, 1908

Dette er kvernsteiner som har malt korn til mel. To tilpassede kvernsteiner måtte til; en lå fast og en roterte med fossekraften. De kunne male opp til 400 kg mel i timen. Foto: TDA

Denne nybygde demomølla viser hvordan generasjoner har fått malt sitt korn til mel. Foto: SK

Kruttmølla i Gjersjøelva

Det er vel kjent at det sto en kruttmølle i elva ved Kruttmølleplass. Straks justisråd Poul Lachmann Vogt fikk kjøpt Ljansbruket i 1749, så anla han kruttmøllen og søkte om enerett til å starte produksjon

Dette verkstedbygget huset kraftverket, men aller først inntil ca 1908 til nedre Ljan kormølle på dette stedet.

Slik gjorde de uten kvern. Foto: EW

Mai 2017

UKE	MANDAG	TIRSDAG	ONSDAG	TORSDAG	FREDAG	LØRDAG	SØNDAG
18	1 Offentlig høytidsdag	2	3 ☉	4	5	6	7
19	8 Frigjøringsdag 1945	9	10 ○	11	12	13	14
20	15	16	17	18	19 ☉	20	21
21	22	23	24 Grunnlovsdag	25 ●	26 ●	27	28
22	29	30	31	Kristi Himmelfartsdag			

av kritt Søndenfelds. Allerede samme året fikk han tilatelsen - dog uten enerett!

Kruttproduksjonen ble likevel aldri til noen stor suksess, bare 1/10-del av produksjonsmålet på 2.500 centner ble nådd. (1 centner = 42,5 kg)

Et godt kruttmarked var avhengig av kriger. Mye krutt ble solgt til Danmark og Nederland - land som ofte var i kriger. Og frem mot 1835 var også prisen på kruttet god, men etter 1850 økte konkurransen og etterspørselen avtok. Det ble færre kriger i Europa etter revolusjonsårene i 1848/49. Mindre kriging gav mindre etterspørsel for krutt.

I 1869 var det en eksplosjonsulykke ved Kruttmølla i Gjørsjelva for 3. gang. En arbeider ble drept og en annen ble sterkt forbrent. Etter denne ulykken ble ikke Kruttmølla bygd opp igjen.

Dette er ekte vare. Krutt laget på "vår" kruttmølle for kanskje 150 år siden. Foto: EW

Husmenn

Husmannsplasser var betegnelsen på underbruk av gårder, til vanlig opprettet på gårdens grunn av eierens barn som ikke var arverettighet til hovedgården. Plassen ble i utgangspunktet ikke skilt ut som eget bruk, men husmenn fikk disponere jord og bygge hus. Til gjengjeld måtte han utføre pliktarbeid på hovedgården, eventuelt ble han tildeelt spesielle arbeidsoppgaver knyttet til funksjon og beliggenhet. Etter hvert ble arbeidsforholdet regulert ved husmannskontrakter.

Det er to plasser i Gjersjøelva, som kan sies å ha vært bebodd av husmenn. Det er Kruttmølleplass og Nedre Langstrøm. Øvre Langstrøm er navnet på en arbeiderbolig.

Nedre Langstrøm lå øst for elva der den går rolig og flat. Den var husmannsplass under Li gård, som eide grunnen ned til elvebredden akkurat her. Denne plassen var i utgangspunktet ikke spesielt knyttet til sagdriften, men boerne hadde nok ansettelse/arbeid knyttet til sagbrukene i øvre og nedre fall. Sent på 1800-tallet, og utover på 1900-tallet, ble innmarka tatt i bruk til plankelagring, og husmannsstatusen opphørte. I bolighuset ble det senere etablert et serveringssted, Edmannstua.

Kruttmølleplass i dag. Foto: DM

Kruttmølleplass (under Hvitebjørn gård) ble tildeelt oppgaver knyttet til kruttmølla fra den ble etablert midt på 1700-tallet. Her bodde ”møllemesteren”. Jordveien sør for plassen ble driftet opp til 1980-årene, da innmarka ble tatt i bruk som lagringsplass for båthavna. Navnet Kruttmølleplass stammer fra tiden etter at kruttmølla ble anlagt. Før det het plassen trolig Saugsten. Plassen er aldri benevnt arbeiderbolig, rollen lignet mer på husmann med spesielle oppgaver. Sannsynligvis har det også bodd arbeidere i gårdens mange bygninger.

Andre husmannsplasser, utenfor Gjersjøelva, var også berørt av sagdriften, siden Ljansbruket eide gårdene der de var plassert. I forbindelse med hus-

Kruttmølleplass på 1960-70-tallet, med jordveien utenfor billedkant, ned til venstre. Mølla lå i elveleiet mellom plassen og Gamle Mossevei.

Langstrøm husmannsplass (Li gård), Plassen ble omgjort til serveringssted, Edmannstua, tidlig på 1900-tallet. Foto: OB

Juni 2017

mannsplassen Østli er arbeidsoppgaver i Gjersjøelva beskrevet. Østli lå på Greverud, 4-5 kilometer fra elva. Like fullt hadde plassen altså arbeidsavtale med bruket. Uka begynte mandag morgen klokken halv fire (trolig tid for avreise hjemmefra). Da hadde han med mat for tre dager. Onsdag kveld gikk han hjem etter mat for resten av uka. Lørdag kveld kom han heim til arbeidet på egen husmannsplass. Det ble litt forandring på dette da sønnene vokste til. Da gikk de til bruket med mat til faren hver onsdag.

Husmannsrollen på Østli opphørte tidlig på 1900-tallet, da avtale om forpaktning av gårdsbruket ble inngått.

Østli, husmannsplass tilhørende Ljansbruket, se i teksten. Plassen lå nær ved nåværende Østli skole, som ligger rett bak der husene sto. Bare hustufter er synlige i dag.

Foto: DM

UKE	MANDAG	TIRSDAG	ONSDAG	TORSDAG	FREDAG	LØRDAG	SØNDAG
22				1 ●	2	3	4
23	5	6	7	8	9 ○	Pinseaftnen 10	11 1. pinsedag
	2. pinsedag		Unionsopp- løsningen 1905				
24	12	13	14	15	16	17 ●	18
25	19	20	21	22	23	24 ●	25
			Sommer- solverv			St. Hansaftnen	
26	26	27	28	29	30		

Arbeiderne

Langs Gjersjøelva var det, og er til dels fortsatt, mange hus hvor ansatte bodde. Fra utløpet av elva nevnes: Holmen, Smedberget, Arbeiderbolig nr. 1 (Langbygningen), og Arbeiderbolig nr. 2, Skillebekk, Solerud, Utsikten, Øvre Langstrøm. Det vanlige var at hvert hus hadde 3-4 leiligheter, med 2-3 rom hver. Langbygningen var spesiell siden den inneholdt 8 leiligheter fra slutten av 1800-tallet. Det måtte bli trange boforhold, siden familiene ofte ble tallrike. Opp til 6-8 barn og 2 voksne på kjøkken, ”kammers” (soverom) og stue, gir gjerne utfordringer.

Det finnes beretninger fra arbeidermiljøet, om personer og situasjoner, som sier litt om livet i ’elva’. Alle mannfolka arbeidet på bruket. Men, samholdet var fint, i dårlige tider var både hus og brensel gratis for arbeiderfamiliene på Ljansbruket. Det var et eget samfunn, og de hjalp hverandre når det var behov. Ved juletid pleide de på Mølla (Kruttt-

Arbeiderbolig nr. 2 lå øverst i den bratte skråningen mellom elva og Gamle Mossvei. Huset brant ned i 1955, da høvleriet (taket ses nederst på bildet) brant. Gmister slo over i boligen. Ingen liv gikk tapt.

mølla) å gå rundt med kjøtt til de som hadde det vanskeligst.

Leietakerne i arbeiderboligene hadde et sett ordensregler å forholde seg til. Her gjengir vi noen uttrykk fra kravene i forhold til Solerud. ”Samtlige beboere i boligen har i fellesskap å holde orden i

området omkring”. ”Alt skyllevann slås på anordnet sted”. ”Høns, svin eller kaniner må ikke holdes uten særskilt tillatelse”. ”Hunder må ikke holdes”.

I Skillebekk bodde familiene Lande, Solberg, Markussen og Johansen. Familien Stenrud bodde på Mølla. Andre navn som i ettertid er blitt brukbart

Arbeidere på Ljansbruket, tidlig på 1900-tallet, blandt høye plankestabler. Foto: OB

Juli 2017

kjent i Oppegårdmiljøet, er Stubberud (drosjeeier), og søskengruppa Ivar Sivertsen/Arne Skålevåg/Agnes Dæhlie (Utsikten). I Øvre Langstrøm bodde bl.a. familien Stormoen. Trelastlageret på Langstrøm var en spennende lekeplass for de mange barna, men ikke helt ufarlig. Ivar Sivertsen lekte ved saga som 13-14-åring, dro opp saga, og skadet handa på sagbladet.

Arbeidsoppgavene var mange, men neppe særlig varierende. Bære plank, flytte tømmer fram til sagbenkene, file sagblad, oppsyn og kontroll av prosesser, opprydding, håndtering av flis osv. Arbeid nær sagbladene måtte regnes som risikofyllt, det samme gjaldt rimeligvis arbeidet på Kruttmølla.

Utsikten (eller Tittut, som ungene kalte den), i Sagflisbakken opp mot Trollåsen, ca. 1930. Foto: DM

UKE	MANDAG	TIRSDAG	ONSDAG	TORSDAG	FREDAG	LØRDAG	SØNDAG
26						1 ●	2
27	3	4	5	6	7	8	9 ○
28	10	11 Dronning Sonja	12	13	14	15	16 ●
29	17	18	19	20 Kronprins Haakon	21	22	23 ●
30	24	25	26	27	28	29 Olsok	30 ●
31	31						

Kvinneliv og familie

Ljansbruket var et lite samfunn for seg selv og det var gode arbeidsforhold uten arbeidsledighet, det var egen arbeiderforening en periode. Mellom 1915 og 1925 var omtrent 70 arbeidere og funksjonærer sysselsatt, på 1930-tallet sank antallet ansatte ned i 25-30 mann. Men for kvinner var det ikke arbeid å få på Ljansbruket. Noen ugifte kvinner hadde jobb som sytiker eller tjenestejenter. På Herregården trengtes hjelp til gårdsdrift og hagebruk og av og til ble det holdt større selskaper hvor det trengtes ekstra folk. Likevel kan vi tenke oss at enkelte kvinner eller familier hadde deltidsjobber med et håndverk som strikking eller søm. Noen hadde losjerende eller solgte bær på torget i byen for å få endene til å møtes. Alle klær ble reparert og gjerne omsydd så lenge de holdt sammen, til slutt kunne plaggene ende som isolasjon i veggene i boligen.

Familiene på Ljansbruket bodde trangt og det var flere som fikk tuberkulose. Det var kaldt i husene om vintrene. Husmødrene ble beskrevet som flinke til å holde det rent

Personlig kokebok. Foto: SI

innendørs, og de hjalp hverandre i dagliglivet. Sjøppel, rusk og rask ble slengt ned i fjellsidene ned mot elva her som mange andre steder.

Drikkevann ble hentet i en ile ved Skillebekk, bekken som danner grensa mellom Oslo og Oppegård. Men om sommeren var det ofte ikke drikkevann å få tak i, da måtte det hentes fra Stubljan i Hvervenbukta eller kjøpes. Vannbæring har alltid vært en oppgave for kvinner, så det må ha vært en slitsom og tidkrevende jobb å frakte vann så langt. Klesvasken kunne tas på en vaskeplass i bekken. Hele

familien badet etter tur hver lørdag i en balje på kjøkkenet.

Noen familier bodde slik til at de kunne ha en jordlapp med poteter og grønnsaker eller kanskje noen høns og griser. Det er flere som forteller at man gjerne kjøpte melk på Herregården så lenge den eksisterte og mel kunne man få tak i på møllene ved Gjersjøelva. Brød ble gjerne kjøpt inn for å rekke hele uka, enten fra en båt som kom innom med varer et par ganger i uka eller fra hest og vogn fra kjøpmannen på Nordstrand eller Kolbotn.

Kjolene sydde man selv. Foto: SI

August 2017

Maten var enkel og ble tilberedt på vedfyrte svartovner. Arbeidsdagen for arbeiderhusmora kunne starte i femtida om morgenen med å fyre opp i ovnen og gjøre i stand frokosten. Det fortelles om at frokosten gjerne besto av kaffe eller melk og brød. Smør fikk man bare på søndager og på skolematen, ellers gikk det i sirup på brødskiiva. Middag kunne være fisk eller pølser, noen ganger bare poteter og tettemelk. Grønnsaker var ikke vanlig. Til kveldsmat var det byggmelsgrøt og melk på menyen.

Utstyr for tøyvask. Foto: SI

Haandbog, kvindeligt haandarbeide. Foto: SI

UKE	MANDAG	TIRSDAG	ONSDAG	TORSDAG	FREDAG	LØRDAG	SØNDAG
31		1	2	3	4	5	6
32	7 ○	8	9	10	11	12	13
33	14	15 ● ○	16	17	18	19	20
34	21 ●	22	23	24	25	26	27
35	28	29 ● ○	30	31			

Kronprinsesse
Mette-Marit

Barna

På Ljansbruket var det tettbodd. Flere familier i hver hus og boenheter på 43- 45 kvm i 1-3 roms leiligheter. Men også goder ved at arbeiderne tidlig fikk gratis legehjelp og medisin.

Even født 1874, vokste opp på Helleberget ved Stubljan, forteller at hans far var ansatt som «omgangsskomaker» på Ljansbruket. I huset på Helleberget (i dag «Anne på landet» huset), bodde også Ljansbrukets smed med familie. Even var et av 5 søsken i en familie på 7, og de bebodde et kammer og kjøkken. Han forteller: «Mor og far lå i en dobbeltseng, minstebarnet i en vugge og resten av oss i en sofa eller på flatseng». På kjøkkenet var det samtidig skomakerverksted samt soverommet til skomakerens svenn.

Guttene fikk allerede i ung alder tildelt arbeidsoppgaver. Det kunne være å sørge for nok ved til brenne i huset. Veden kunne hentes som «kantflis» på vannsagtomta. Også jentene hadde tidlig sine oppgaver og plikter som å

Barna måtte tidlig hjelpe til i arbeidet - slik var det! Å styre fra hesteryggen når tømmeret skulle trekkes opp av elva, var kanskje av de mer populære oppgaver for barn. Illustrasjon: Ole Krogness.

hjelpe til i huset, gå ærender samt å passe på mindre søsken.

Normalt var det ikke lov å arbeide før i konfirmasjonsalderen. Godseieren var streng på det. Faren til en Ingmar, var sagmester og måtte selv holde sitt sagsmannskap. Ved å ta med sine sønner, gav arbeidet samtidig også en merinntekt for familien. Ingmar tjente 40 øre dagen. De pengene ble tatt godt vare på hjemme av mor hans. Så til konfirmasjonen, hadde Ingmar spart opp så mye at han selv bekostet sin konfirmasjonsdress og enda hadde han nok til en klokke.

De fleste barna gikk til Bålerud skole på Svartskog. Noen også på Hauketo og Ljan skole. Fra 1921 av, sognet de fleste til nye Kolbotn skole. I uka var det 2 eller 3 skoledager. Det var 7 års pliktig skolegang. Og i et og samme klasserom foregikk under-

Det meste var manuelt arbeid med mye slit og svette, derfor greit med en pustepause for å bli tatt bilde av. Foto: DM

visningen felles for 3 - 4 årsklasser. På vinterstid og strekt snøfall ble skoleveien drøy med dårlige sko eller tresko. Skolen startet gjerne med sang og/eller andakt. Fagene var ellers mye som i dag, men uten fremmedspråk. Faget «håndgjerning» var svært viktig. Guttene lærte sløyd og skomakering. Jentene lærte strikking og å sy, stoppe sokker og lappe tøy.

Vinterstid var det skigåing og hopprenn i Sagflisbakken – en bakke barna ikke forsto at gamle fedre i 40-årene våget å sette utfor. Sommerstid kunne de bade i Gjersjøelva eller i Bunnefjorden. På sletta ved Ila nederst i Sagflisbakken, lå en mye brukt fotbal-

Gutta på Ljansbruket 1940. Vi ser: I 2. rekke fra venstre: Kjell Lindheim, Arne Skålevåg, Sverre Solberg, Leif Arvesen. Foran f.v. Halvor Halvorsen, ukjent, Ivar Svertsen, ukjent (delvis skjult), Åge Kristiansen, Reidar Jacobsen (Bulle ?).

September 2017

løkke. Av appelsinkasser og bakhon bygde barna sine lekehytter i skogen. Og selv om det var begrenset med kjøpeleker, så var det alltid andre unger å leke med.

Jovisst hadde barna leker før i tiden også. Foto: SI

Det var det mange hoppbakker i kommunen – bare en generasjon tilbake, også i Sagflisbakken. Denne stilhopperen i aluminium var derfor gjev å ha på gutterommet.
Foto: MH

UKE	MANDAG	TIRSDAG	ONSDAG	TORSDAG	FREDAG	LØRDAG	SØNDAG
35					1	2	3
36	4	5	6 ○	7 ○	8	9	10
37	11	12	13 ○	14 ○	15	16	17
38	18	19	20 ●	21 ●	22	23	24
39	25	26	27	28 ○	29	30	

Husholdning og dagligliv

Støpejernskomfyren fikk sitt innpass på mange kjøkken i løpet av siste halvdel av 1800-tallet og var revolusjonerende for matstellet rundt om. Det ga muligheter til å bakte brød, steke kjøtt og lage sauser og supper i stedet for å koke grøt i den store gryta i grua. Med så fin komfyr må man også ha flere deler til serვისet, slik som suppeterrin og fat. Man trenger raskt også nødvendigheter som stekepanner, vaffeljern og strykejern.

Ved århundreskiftet ble det utgitt flere kokebøker og hefter av forskjellig slag om matlaging, husstell og søm av

Ovnen var komfyr og varmekilde, også om sommeren.
Foto: SI

klær og annet hvor det var mange slags råd og lure knep til bedre kosthold og konservering av mat, renslighet og dannelse og hvordan en god husmor skal planlegge og forvalte husholdningen.

Symaskiner begynte å bli vanlig utover fra slutten av 1850-tallet og kunne kjøpes på avbetaling. For mange kvinner var søm en ekstra inntektskilde ved at de kunne ta på seg oppdrag som hjemmesyer-sker. Det var ganske lav betaling for arbeidet og ofte travelt i høst- og vårsesongen når folk skulle ha seg nye klær.

Klesvask og oppvask - I ordensreglementet fra 1933 for arbeiderboligen Solerud litt opp i bakken fra Gjersjøelva, får man klar beskjed om at alt skyllevann skal slås ut på anordnet sted, skylle-

Skurebrett måtte til for å få tøyet rent. Foto: SI

vannsplassen, og der skulle man drysse på klørkalk sommerstid, dette for å forhindre fluer og vond lukt. Klesvasken skulle henges på anvist sted og man var nøye med ikke å henge ut klesvask til tørk på søndager.

Boligens innvånere ble oppfordret til å rydde og holde orden rundt boligen og en tillitsmann ble utpekt hver tredje måned for å påse at reglementet ble fulgt. Sjøppel, aske og svinemat hadde egne dunker og firmaet M. & H. Ingier besørget for tømning av disse dunkene, inkludert utdoene. Husdyrhold som kalin, gris eller høns var kun tillatt etter særskilt avtale og var man så heldig å få en avtale om en privat hageflekk, måtte den holdes velstelt og pen.

Spil med hyller for "kosmetikk". Foto: SI

Oktober 2017

UKE	MANDAG	TIRSDAG	ONSDAG	TORS DAG	FREDAG	LØRDAG	SØNDAG
39							1
40	2	3	4	5	6	7	8
41	9	10	11	12	13	14	15
42	16	17	18	19	20	21	22
43	23	24	25	26	27	28	29
44	30	31					Sommertid slutt

Tøyruller og sopper. Foto: SI

Trangt om plassen. Foto: SI

Redskap og verktoy i Ljansbrukets æra

I flere hundre år var Ljanbrukets trelastindustri et eventyr tuftet på skogens gull; gran og furu, eik og andre løvtrær. Det var manneslit og ekte hestekrefters tid der mange, tunge arbeidsoppgaver måtte til før tømmeret endelig var klart for salg som plank og bord eller «flåtefundament» for byer ute i Europa – eller under Grønland bydel i Christiania/ Oslo, utskipet fra Gjersjøelvas utløp i fjorden.

I skogen etter at treet var felt, var det mange ulike arbeidsoppgaver som hver seg hadde krav til egnet redskap eller verktoy. Det var kvisting og barking før hesten med grevsko og redskap dro tømmerstokkene ut av skogene og frem til lunneplasser eller fløtesteder vinterstid. I ulendt terreng kunne taljespill benyttes for å få tømmeret til et sted hvor hesten tok over. Å bruke snøen, kulde og islagte vann, gjorde tømmertransporten lettere for så vel hest

som «skogskara». Utpå våren var det tid for fløtning over vann og i vassdrag, gjerne da via tømmerrenner til stokkene endelig nådde sagene i Gjersjøelva.

Disse sagene ble kalt sverd for enpersonsag og tomannssager når 2 menn saget/dro i takt. Mye slit og svette bare for å felle et tre og senere kappe det opp i høvelige lengder.

Av ulike verktoy, viser samlingen et mangfold av spesialverktøy til å lage det meste; som høvler i tre laget til de fleste behov snekkere og møbelsnekkere måtte ha. Håndlagde redskap for blikkenslagere, sadelmakere og smed. Samt mengder av fløteredskap, brann-/ hakapigg og instrumenter til tømmermåling.

En bileøks kunne ha innpå 40 cm bred egg. Øksen ble brukt til barking og kløvning av tømmeret. Og senere til å bearbeide stokken for egnet reisverk, eller å lage tømmervegger.

Denne mangehodete dreggen kalles «liksamleren» og har kraftige gripekroker. Redskapet ble brukt i søk etter druknede eller synketømmer.

Dette er en feltesse – en mobil smie. Ble brukt for nødvendige arbeidsoppgaver smeden måtte utføre inne i skogene.

November 2017

I Langbygningen ved Gjersjøelva er det i dag et lokalmuseum. Det viser virksomhetene basert på skogen til Ljansbruket. Denne bygningen er på få år omgjort til et stort verk om arbeidernes på Ljansbruket sin historie. Alle med interesse for det som var, vil ha stor glede av å besøke dette innholdsrike museum.

Å blinke ut trær som skulle felles i hogstmoden skog, var forsmannens arbeid. Blinkøkosa hadde skogeterens bumerke. Utstillingen viser et utall av slike merkeøkser, alle med egne «bumerket» til tømmerets eier - Bruks-eieren. Den eldste blinke-/merkeøksen er fra 1770 tallet. Eieren merket tømmeret før sløtning, gjerne også samme merke på staven for å ha kontroll med eventuell tjuvhogst. Kjøper kunne senere merke tømmeret tilsvarende, før eller når tømmerstokken nådde sorteringslensene. Foto: SI

Dette var skokremmen som også tålte en Polferd! Merket «KOBBER -til sko og lærsmørelse», ble anbefalt av selveste polfarer Roald Amundsen fra Svartskog. Slike reklameinntekter var med på å sikre Amundsen nødvendig finansiering på hans mange og store ekspedisjoner. Foto: SI

UKE	MANDAG	TIRSDAG	ONSDAG	TORS DAG	FREDAG	LØRDAG	SØNDAG
44			1	2	3	4	5
45	6	7	8	9	10	11	12
46	13	14	15	16	17	18	19
47	20	21	22	23	24	25	26
48	27	28	29	30			

Gjersjøelva Natur- og kulturpark (Gjersjøelvprosjektet)

For drøyt 25 år siden var Gjersjøelva i en sørgelig tilstand, ikke minst om sommeren. Tidvis lå den tørr, og jevnlig ble den brukt som avfalls plass. Heldigvis var det mange som ønsket en bedre skjebne for elva, både eiere, interesseorganisasjoner og offentlige instanser.

Det begynte med fisk. Fiskekonsulenten i Fylkesmannens miljøavdeling kontaktet Oppgård Jeger- og Fiskerforening (OJFF) med forslag om at foreningen skulle opparbeide elva til fiskeelv. Forslaget ble fulgt med løfte om økonomisk støtte fra Miljøavdelingen. Styret i OJFF ga full tilslutning til forslaget, og lederen fikk frie hender til å

foreta nødvendige undersøkelser og tiltak. Historielaget (OHL) ble invitert med på en vandring langs elva. Det ble fort klart at det som skulle gjøres måtte skje i samarbeid mellom OJFF og OHL for å få ivare tatt kulturverninteressene.

For å sikre mot vårflom var det fastlagt at Gjersjøen skulle tappes ned til 50 cm under damkronen, uavhengig av vinterens snøfall. Hovedutvalget for teknikk og miljø i Oppgård kommune vedtok i 1991 en prøveordning med fastleggelse av minste vannføring i elva til 100 liter i sekundet, en forutset-

ning for fiskestammer i elva. Oppstartstvis ble arbeidet det omtalt som Gjersjøelvprosjektet.

I revidert nasjonalbudsjett 1992 ble det bevilget midler til bevaring av kulturminner i vannmiljø, og prosjektet mottok sine 200 000 kroner.

Partene fant etter hvert ut at Gjersjøelvprosjektet var et lite dekkende navn på alt som nå foregikk i området. I 2011 gjennomførte de en navneendring på prosjektet. Etter det er navnet Gjersjøelva Natur- og Kulturpark i, noe som langt bedre viser mangfoldet her.

Flott sjørørret i Gjersjøelva. Foto: Trygve Solstad

Båthavna. Foto: SB

Klart for vinteroppflag. Foto: SB

Desember 2017

Listen over hva som senere er utført er lang og hyggelig lesing om innsatsen til enkeltpersoner og foreninger.

Oppgangssaga har allerede virket i over 10 år. Kvernhuset med møllesteiner kom i 2015, så nå kan man se hvordan kornet ble malt i gamle dager. En lokomobil er overført fra Follo museum, så nå kan man også se maskinen som greide seg uten vannkraft. I tillegg er Maritas lokalhistoriske museum etablert og i løpende utvikling.

Det begynte med dårlige forhold for laks og sjørøret, da er det spesielt hyggelig å kunne konstatere at Gjersjøelva er blitt helt frisk. OJFF har nedlagt rundt 4000 dagnadstimer i prosjektet. 10 billass med søppel er kjørt bort, og 150 tonn gytegrus er lagt ut i elva. To fisketrapper er bygd og fire terskler hever vannstanden, så elva har i dag en god og varig stamme av edelfisk. Den største laksen som er fanget var på 9 kilo, den største sjørøreten veide 3. Ikke alle vet at et medlemskap i OJFF åpner muligheten for å delta i jakten på slik fisk.

UKE	MANDAG	TIRSDAG	ONSDAG	TORS DAG	FREDAG	LØRDAG	SØNDAG
48					1	2	3 ○
49	4	5	6	7	8	9	10 ● 1. søndag i advent
50	11	12	13	14	15	16	17 2. søndag i advent
51	18 ●	19 ●	20	21	22	23	24 3. søndag i advent
52	25	26 ●	27	28	29 Vintersolverv	30	31 4. søndag i advent Julaften
	1. juledag	2. juledag					Nyttårsaften

**Denne kalenderen er
i sin helhet designet
og produsert av**

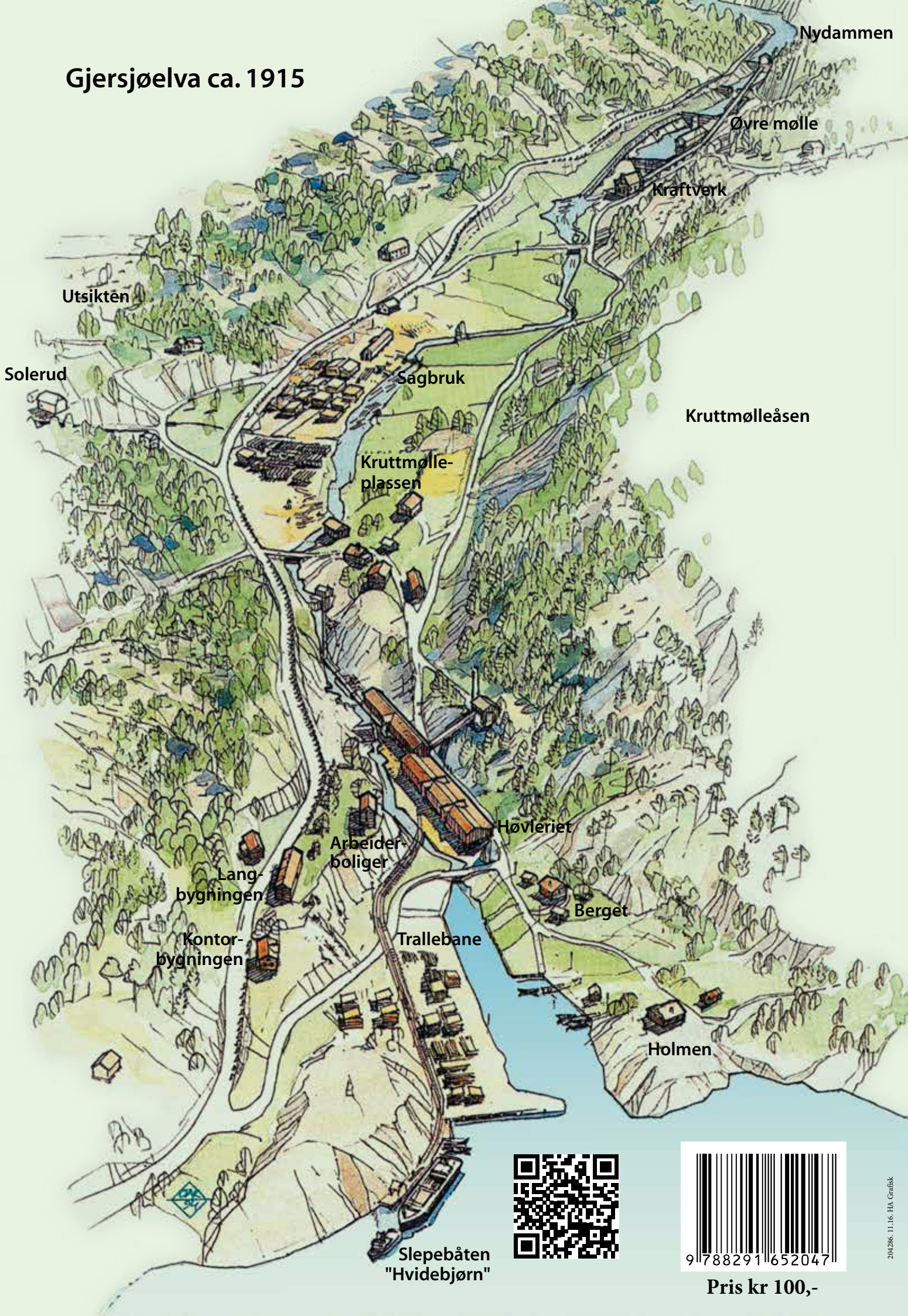
Grafisk

Ole Deviks vei 30, 0666 Oslo

Telefon: 23 19 40 60

E-mail: post@haakon-arnesen.no

Gjersjøelva ca. 1915

Slepebåten
"Hvidebjørn"

Pris kr 100,-